

РОЗВИВАЮЧИ ТВОРЧУ УЯВУ ЧИТАЧА

Монографічний аналіз вірша Генріха Гейне «Лорелей»

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin;
Ein Märchen aus alten Zeiten,
Das kommt mir nicht aus dem Sinn.

Die Luft ist kühl und es dunkelt.
Und ruhig fließt der Rhein; Der
Gipfel des Berges funkelt Im
Abendsonnenschein.

Die schönste Jungfrau sitzet Dort
oben wunderbar, Ihr goldnes
Geschmeide blitzet, Sie kämmt ihr
goldänes Haar.

Sie kämmt es mit goldenem Kamme,
Und singt ein Lied dabei; Das hat
eine wundersame, Gewaltige
Melodei.

Den Schiffer im kleinen Schiffe
Ergreift es mit wildem Weh; Er
schaut nicht die Felsenriffe, Er
schaut nur hinauf in die Höh¹.

Ich glaube, die Wellen verschlingen
Am Ende Schiffer und Kahn; Und
das hat mit ihrem Singen Die
Lorelei getan.

Не знаю, що стало зі мною
Сумує серце моє, — Мені ні
сну, ні спокою Казка стара
не дає.

Повітря свіжіє: смеркає.
Привільний Рейн затих;
Вечірній промінь грає Ген
на шпильях гірських.

Незнана красуня на кручі
Сидить у самоті, Упали на
шати блискучі Коси Із золоті.

Із золота гребінь має, І
косу розчісує ним, І
дикі пісні співає. Не
співані ще ніким.

У човні рибалку в цю пору
Піймає нестрепний біль. Він
дивиться тільки на гору — Не
бачить ні скель, ані хвиль.

Зникають в потоці бурхливім
І човен, і хлопець з очей, І
все це своїм співом
Зробила Лорелей.

*Переклав
Леонід Первомайський*

**БОРИС
ШАЛАГІНОВ,**

доктор
філологічних наук,
м. Київ

Цей чудовий вірш, написаний видатним німецьким поетом Генріхом Гейне (1797—1756) в юності, нерідко ставлять в жанровий ряд балади. Такий погляд варто розглянути докладніше, щоб зробити деякі важливі висновки. У баладі, як правило, зображуються певні події, що розгортаються обов'язково на наших очах від початку до кінця. У ній витримується казково-чудесний тон. За допомогою риторичних запитань «від автора-оповідача» створюється атмосфера здивування, захвату або напруженого очікування. Згадаймо, що балада Й.-В. Гете «Вільшаний король» по-

ЗАОЧНА
 ЕКСКУРСІЯ

Федеральна земля
 Рейнланд-Пфальц
 (населення 4 млн,
 площа 19 842 км²,
 столиця Майнц)

чинається саме таким запитанням «від автора»: «Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?» — «Хто пізно так мчить у час нічний?» У вірші Гейне ми знаходимо зачин «від автора», що має ввести читача в атмосферу чудесних подій; є й завершення. Лаконічно описано вечірній рейнський краєвид, дано зображення легендарної красуні — тобто відтворено *тло* події. Та найбільш напруженою і трагічною подією легенди є загибель рибалки в човні... Про цю подію нічого, по суті, не розповідається, а це вже є порушенням правил балади. Поет лише в заключній строфі говорить, наче скоромовкою, що таким буде, як він «вважає» (ich glaube) неминучий кінець всієї історії. Але чому «вважає»?

Хіба це не відомо йому із самого початку? Адже, за словами автора, ця історія «ні сну, ні спокою йому не дає (kommt mir nicht aus dem Sinn!)». Чому ж тоді він не написав «ich weiss» («я знаю»), що не зашкодило б метричному віршуванню?

Але це ще не все. У заключній строфі є ще один момент, гідний нашого подиву. Це поєднання теперішнього часу Präsens з повним минулим Perfekt: «Я вважаю, що хвили <...> *поглинуть* човняра <...>. І все це <...> *зробила* Лорелей». «Поглинуть» (verschlungen), а не «поглинули» (verschlungen), що ідеально відповідає метричній схемі); «зробила» (hat getan), а не «робить»!

Усі ці спостереження приводять нас до висновку, що Гейне поетично описує *картину*, де на вершині скелястого острова зображено Лорелею, а внизу — рибалку, що пливе в човні. Тоді стає зрозумілим той факт, чому про трагічну розв'язку — загибель рибалки — автор говорить у майбутньому часі (тут: Präsens у значенні Futurum). Адже саму загибель на картині не зображено, а отже, вона виходить за межі всієї розповіді. Автор «вважає», що все це станеться, хоча на момент розглядання *поки що* не сталося. На картині сюжет навічно «застиг», і зауваженням про майбутню розв'язку поет ніби «домальовує» її.

Добірка епітетів свідчить про те, що перед поетом картина, виконана, очевидно, у дусі народного лубка, можливо, розфарбованого деревориту. Переважають повні тони, «чисті» фарби. Напівтонів чи відтінків ми тут не знайдемо. Не вживаються й слова у переносному значенні. Тут тільки лексика в її нормативному, прямому словниковому значенні. Її легко упізнати. Зауважимо попутно, що завдяки такій особливості цей вірш придатний для вивчення мови в школі. Епітети і предикати відповідають стилю народної пісні — невибагливої і простої: повітря «свіже» — kühl, Рейн тече «спокійно» — ruhig, човен «маленький» — klein, туга, що охопила човняра, «дика» — wild, вершина гори «виблискує» — funkelt, а гребінь «блищить» — blitzet, мелодія пісні «чудесна» і «захоплююча» — wundersam, gewaltig.

Тричі у фольклорному дусі повторюється епітет «золотий» — golden, яким наділено по черзі намисто, коси і гребінь. Щодо намиста і гребінця слово «золотий» звучить цілком коректно; а ось щодо волосся доцільно було б сказати «золотаве» — goldig. Якщо це імпліцитне порівняння, у крайньому разі підійшло б «ніби зо-

лоте». Пригадаймо, що в німецькій мові є слова *goldblond* — золотисте (волосся) і *goldgelockt* — золотокудра. Але *mm* поет і волосся називає в фольклорному дусі також словом *golden*. Це може свідчити, по-перше, про «формульне», тобто фольклорно-трафаретне вживання слова «золотий». Наприклад, у фольклорі, зокрема і в українському, природніше звучить «золоте» (а не золотаве) проміння сонця, хоча за значенням більше підходить друге слово. А по-друге, це може свідчити про те, що на лубку, що його розглядає поет, всі три предмети зображено однією ефектно-яскравою «золотою» фарбою, взагалі характерною для німецько-середньовічного живопису по дереву.

Крім перелічених атрибутів, ми нічого іншого не дізнаємось про зовнішність Лорелей. Можливо, на лубку її зображено у вигляді русалки, ундіни? Ми маємо німецьке дослідження (Otto von Loeben), в якому образ Лорелей, відображений у вірші Гейне, зближується з давньогрецькою міфологічною істотою — сиреною¹. Проте, тут слід звернути увагу на слово «Jungfrau» — діва. У фольклорі слово *Jungfrau* вживали щодо казкової красуні. Коли врахувати, що Гейне вжив його з епітетом (*die schönste Jungfrau*) — найвродливіша (красуня), то треба уявити її такою, якою могли зобразити на народному лубку: зовсім не у вигляді голої ундіни, а у вигляді пишно вбраної красуні, відповідно до народного уявлення про зовнішню красу і велич. Отже, перед нами — народна картина з невивагливим сюжетом: спокійна гладінь річки, що зображена простою фарбою; чіткі контури скелястого острова з розмальованою красунею на вершині; внизу — рибалка у човні з піднятою вгору головою — «*Er schaut nur hinauf in die Höh!*»¹.

Поетична сила вірша Гейне полягає в тому, що читач не просто споглядає разом з автором народний лубок, а вгадує за його зображенням важливий, глибинний смисл. Зокрема, це зв'язок подій легенди з життям самого поета. У такому «інтертекст-туальному» зв'язку майбутній час *verschlingen* сприймається наче якась зловорожа доля, що нависла над самим поетом. Вірш наприкінці пройнятий тривожним настроєм через лихо, що має статися. І це станеться із самим поетом! Тоді минулий час (*hat getan*) можна сприйняти як мотивування: одна красуня це вже «зробила», тобто спричинила загибель закоханого серця, а скільки ще буде мимовільних жертв її краси!

Так, перед нами — роздуми Гейне про власну долю. У момент написання вірша він був закоханий у кузину Амалію Гейне — пишно й гордовиту красуню із заможної сім'ї. З огляду

¹ Див.: Interpretationen deutscher und rumäniendeutscher Lyrik. / Hrsg. von Brigitte Tontsch. — Klausenburg: Dacia Verlag, 1971. — S. 135.

ЗАОЧНА ЕКСПУРСІЯ

Романський
імператорський
собор у Вормсі
(XI–XII ст.)

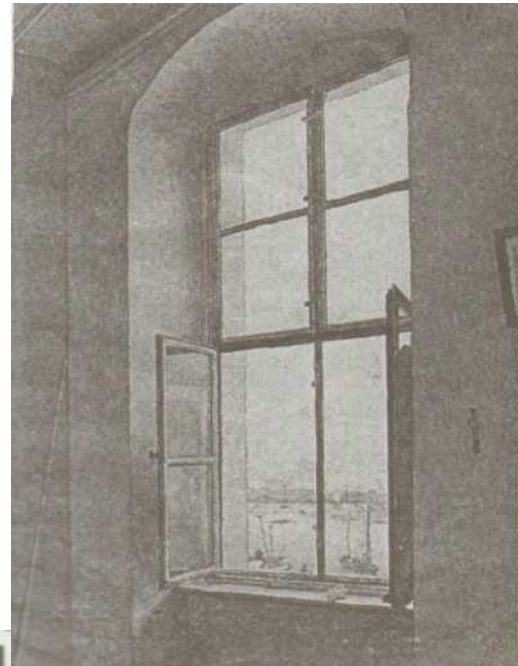

на своє мізерне майнове становище, Гейне не міг навіть мріяти про шлюб з нею. Проте обожнювання і схилення перед нею подобалися Амалії, і вона ніби не помічала, що шарпає серце закоханого юнака. Гейне мучила її нещирість і фальш — згадаймо надлишок «позолоти» на зображенні красуні з легенди! Він відчував неминучу й болісну розв'язку таких відносин. Лорелей згубила рибалку і, можливо, навіть не помітила цього. Але чи дасть сам поет занепасти себе? Чи не слід йому вчасно зупинити ці двозначні стосунки? Таким може бути ще одне пояснення, чому трагічна розв'язка не увійшла у вірш Гейне. Згадка про неї — це застереження поета самому собі.

Поетична мініатюра Гейне має яскраво виражений романтичний характер. Поет звертається до народної легенди; особливостями народної пісні є поетичні засоби і фонетичне звучання вірша (пропонуємо самостійно проаналізувати його орфоепію). Словесним центром стає зображення особистої долі самого поета (суб'єк-тоцентризм). Ситуацію з власного особистого життя автор сприймає через призму мистецтва (естетизація дійсності), що дає йому можливість підійти до неї ніби збоку, трохи відчужено, зате посилює момент рефлексії, такий важливий для романтиків. Вірш має другий план, набагато виразніший психологічно від «зовнішнього». Поет застосовує поширений у романтичній поезії прийом недоговореності; він «домальовує» народну картинку і тим самим демонструє творчу активність уяви, а це вже змушує пригадати постулат І. Канта про творчий характер мислення, сприйнятий митцями-романтиками. Такої ж творчої уяви поет чекає, безумовно, і від читача. Можна сказати, що вірш настроює читача на романтичний лад.

ЗАВДАННЯ

1. Визначте місця у вірші, художній переклад яких є близьким до оригіналу, і *найбільш* змістові відхилення від нього.
2. Проаналізуйте самостійно з погляду романтичної символіки і відповідної «живописності» вірш Г. Гейне «Ein Fichtenbaum steht einsam...» — «Самотній кедр на стромині...».

З ІСТОРІЇ
СВІТОВОГО
ЖИВОПІСУ

К.-Д. Фридрих.
Краєвид із вікна
майстерні.
1805–1806